

FAMILIA, ȘCOALA, BISERICA – FACTORI EDUCAȚIONALI

Constantin Leonte

**„Familia este Biserica cea mică
precum Biserica este familia cea mare”**

(Sfântul Ioan Gura de Aur)

Nașterea, creșterea și educarea copiilor nu reprezintă un simplu proces mecanic sau biologic ci, în special, un act ontologic: este actul unei voințe procreatoare, care cel puțin va fi împlinit de mama, de ambii părinți în comunitatea familială. Finalitatea căsătoriei se găsește în împlinirea celor doi soți printr-o iubire jertfelnică, ce-i poate conduce la cunoașterea lui Dumnezeu și la desăvârșire. În actul creației, Dumnezeu a poruncit omului: „Creșteți și vă înmulțiți, umpleți pământul și-l supuneți” (Geneza 1, 28). Așadar, familia în care domnește iubirea autentică, nu poate rămâne neroditoare. Dacă între roadele vieții de familie se va număra și nașterea de prunci, aceasta trebuie primită ca un dar și ca o binecuvântare a lui Dumnezeu¹.

Scriitorul bisericesc Clement Alexandrinul spunea despre cei ce întemeiază o familie că ei alcătuiesc „o singură biserică, o singură viață de curăție, o singură sfială a unuia față de altul, hrana e comună, căsătoria unită, toate asemănătoare: respirația, auzul, cunoașterea, nădejdea, ascultarea, dragostea. Iar cei ce au comună viața, au comun și harul; și comună le este și mântuirea, comună le este lor și virtutea și viețuirea” (Pedagogul 11, 10, 2).

Comuniunea în căsătorie nu poate spori decât odată cu primirea binecuvântării Bisericii prin Sfânta Taină a Cununii și prin nașterea de copii și creșterea lor” întru învățătura și certarea Domnului” (Efes 6,4), după cum spunea Sf. Ap. Pavel.

I. Temeiuri biblice veterotestamentare despre educație

Referitor la creșterea și educația copiilor, Sf. Scriptură a Vechiului Testament cuprinde numeroase pasaje privind modul, dar mai ales scopul educării tinerei generații. Vechiul Testament fiind o carte prin

¹ John Brek, **Bio-medical technology: of the kingdom of the cosmos**, în *Saint's Vladimir Quarterly*, vol. 32, nr. 1, 1988, p. 88.

excelentă și educativă, evident ca una dintre preocupările majore ale poporului ales era aceea de a-i învăța pe copii mai întâi Legea lui Dumnezeu. Astfel, dacă mamei îi revenea datoria de a-i educa mai întâi pe copii, primele elemente de educație erau cele de morală. (Pilde 1, 8; 6, 20). Adesea se utilizau metode coercitive în instruirea copiilor, folosindu-se fără menajamente bățul sau chiar biciul (Pilde 13, 24; 22, 15; 29, 15; Deuteronom 8, 5). Centrul educației israelite îl constituia deci ansamblul poruncilor divine transmise prin Moise, porunci care nu trebuia doar însușite teoretic, ci mai ales împlinite (Ieșirea 10, 2; 12, 26; 13, 8; Deuteronomul 4, 9; 6, 7; 32, 7).

Chiar din primii ani ai copilăriei, mamele aveau o mare răspundere în educația copiilor, tatăl intervenind mult mai târziu, dar atât unul cât și celălalt căutau să dea odraslelor lor o profundă educație religios-morală, cu scopul de a face din ei niște convinși împlinitori ai poruncilor dumnezeiești descoperite de Dumnezeu lui Moise pe Sinai. Din acest motiv se puteau numi pe bună dreptate „fiii lui Dumnezeu”. Acest apelativ scoate în evidență raportul strâns care se stabilește între credincios și Dumnezeu. Prin urmare, scopul major al educației la vechii evrei era, pe de o parte, învățătura Legii divine, iar pe de altă parte, supunerea față de această Lege, în sensul aplicării ei la viața de zi cu zi².

În antichitatea israelită scrisul a apărut relativ târziu (sec. XII î.Hr.). Astfel, educația se realiza prin transmiterea orală a cunoștințelor de la o generație la alta, ce era la fel de sigură ca și cea scrisă deoarece nu se admitea nici cea mai mică eroare și, în plus, pe lângă faptul că se perfecționa memoria, avea darul ca prin tonalitatea vorbitorului, accentul, ritmul și mimica feței să convingă mai repede pe cel educat³.

Sursa învățăturii nu putea fi decât Dumnezeu – Marele Pedagog, cum îl definește Clement Alexandrinul. Edificatoare sunt formulele de binecuvântare rostite de Dumnezeu prin aghiograf. „Creșteți și vă înmulțiți și stăpâniți pământul” (Facere 1.28), la care se adăuga „nașteți și creșteți” – ca o completare a celei dintâi porunci. Porunca divină este

² Cos Davis, **Education in Bible times**, în **Holman Dictionary** Nashville, Tennessee, 1991, p. 397; pr.prof.dr. Petre Semen, **Familia și importanța ei în perioada Vechiului Testament**, în vol. **Familia creștină astăzi**, Trinitas, Iași, 1995, p. 17.

³ H. Wald, **Înțelesuri iudaice**, Editura Hasefer, București, 1995, p. 73; pr.prof.dr. Petre Semen, **Educația – preocuparea constantă a autorilor biblici**, în vol. **Educație și valori**, Editura Spiru Haret, Iași, 1997, p. 28.

însușită și împlinită de poporul evreu care nu lasă la întâmplare creșterea și educația copiilor.

Principiile și metodele pedagogice nu sunt enunțate în Sf. Scriptură, dar ele au existat cu siguranță chiar dacă Biblia ne prezintă informații privind scopul educației dar nu și modul de realizare. Biblia nu se erijează în a fi un manual de educație, dar este educativă prin ea însăși pentru cei care o citesc, indiferent de nivelul de cultură”⁴.

Pedagogul lui Israel a fost Dumnezeu, iar motivația educației a fost păstrarea credinței monoteiste. Clement Alexandrinul spunea: „fiind Pedagog, se îngrijește de educația oamenilor, nu de instrucția lor, scopul Lui este de a face mai bun, de-al învăța, de a da sfaturi pentru o viață înțeleaptă”⁵.

Pedagogul identificat cu Persoana Cuvântului întrupat, încearcă să vindece mai întâi prin cuvânt, prin sfaturile Sale, prin vindecarea patimilor sufletului omenesc care sunt împotriva firii⁶.

Scopul principal al educației în gândirea biblică era formarea unei personalități religioase prin însușirea poruncilor divine prezentate în Legea lui Moise, în ideea de a le împlini, iar scopul secundar era deprinderea unor meserii pentru viața cotidiană: băieții să conducă bine casa, să-și îngrijească bine câmpul și turmele; fetele să-și însușească tot ceea ce ține de o soție și mamă; să pregătească locuința pentru marile sărbători, însemnătatea datinilor strămoșești, să instruiască tânăra generație și alte îndeletniciri practice: țesutul, torsul, prelucrarea inului, etc.

II. Rolul familiei pentru educație în Vechiul Testament

Educația copilului era realizată mai întâi în familie, părinții fiind factori educaționali, după care continua pe lângă sanctuar unde avea ca reper via lui Dumnezeu: „Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii” (Pilde 1, 7).

Esența educației israelite o constituie poruncile transmise prin Moise, porunci care trebuiau memorate foarte corect și îndeplinite în scopul păstrării credinței monoteiste. Părinții copilului aveau obligația să se ocupe de educația copilului prin Legea divină: „L-am ales pe

⁴ Pr.prof. P.Semen, **op.cit.**, p.29.

⁵ Clement Alexandrinul, **Pedagogul**, trad. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1982, colecția „P.S.B”, vol. 4, p. 169.

⁶ **Ibidem**, p. 169.

Avraam, zice Domnul Dumnezeu, ca să învețe pe fiii și pe casa sa după sine să umble în casa Domnului și să facă judecată și dreptate”. (Fac. 18,19). Nu se sfiau să folosească măsuri de constrângere: „Cine cruța toiagul sau își urăște copilul, iar cel ce-l iubește îl ceartă la vreme” (Pilde 13,24).

Instruirea în respect față de Dumnezeu începea de timpuriu, încă din vremea în care copilul nu cunoștea semnificația acelor „mezuzot” și a „filacteriilor” care erau așezate pe locul ușii, respectiv pe mâna stângă în dreptul inimii și pe capul tatălui. Exemplul personal al tatălui precede cuvintele în educația israelită și felul de a se comporta provoacă întrebările, dorința de cunoaștere a copilului cu scopul de a-l instrui să-l iubească pe Dumnezeu cu inima curată. Când tatăl constată că fiul și-a însușit și poate împlini poruncile divine îi fixa fiului său filacteriile pe braț și pe frunte și pe bună dreptate, era numit „fiul Legii”.

Rolul major al educației fiilor îi revenea tatălui care avea obligația de a-l duce la sanctuare cu prilejul marilor sărbători religioase, ce aveau caracter național (Paștele), unde ascultau psalmi liturgici și alte cântări religioase și participa el însuși la cult, după care participau la ospetele sacrificiale unde preoții sau arhiereul explicau Legea sau anumite porunci din ea.

Din frageda copilărie erau deprinși cu lectura textului sacru și cu memorarea unor texte din Lege și la vârsta de 12 ani copilul era format în cele ce țineau de viața religioasă și «se considera că instruirea sa în „Iahve” era completă și suficientă ca s-o poată transmite mai departe fiilor săi, la timpul oportun»⁷.

În comunitatea vechilor israeliți era foarte greu să faci distincție între viața profană și cea religioasă deoarece toată viața era marcată de semnificații religioase, fiecare meserie se făcea în spiritul Legii: „Deprinde pe tânăr cu purtarea pe care trebuie să o aibă; chiar când va îmbătrâni nu se va abate de la ea” (Pilde 22, 6).

Indiferent cui îi revenea rolul educator, părintelui sau altor persoane abilitate, finalitatea era de a-l ajuta pe tânăr să se descurce în viață și să evite compania celor fărădelege (Pilde 4, 13-14).

După apariția sinagogilor, educația s-a perfecționat, s-a diversificat și dezvoltat în toate locurile locuite de iudei, dar prioritară a

⁷ Cos Davis, **op.cit.**, p. 17.

rămas învățarea Legii⁸.

Scopul prioritar al sinagogilor era educarea copiilor, alături de oficierea cultului. Renumite pentru activitatea lor în Noul Testament sunt sinagogile din Nazaret și Capernaum unde adesea învăța Mântuitorul Iisus Hristos de unde rezultă ce erau adevărate școli de învățătură în care copii deprindeau cititul și scrisul textului sfânt, și memorarea pasajelor mai importante din Lege.

Alături de familie și sinagogă (biserica, preoții și leviții), slujitorii lui Dumnezeu aveau rol foarte important în educarea tinerei generații în problemele religioase având menirea de a asigura cunoașterea și aplicarea în viață a poruncilor divine date de Dumnezeu prin Moise.

III. Rolul familiei creștine în educația copiilor

În familia creștină de astăzi copii trebuiau să fie pătrunși de sentimente religioase puternice și reale, de aceea, una din datoriile principale ale părinților este de a-l educa de timpuriu „întru învățătura și înțelepciunea Domnului” (Efes 6,4), cum ne îndeamnă Sf. Ap. Pavel. Însușirea Legii divine are o însemnătate extraordinară în formarea religios-morală a tinerilor fii ai Bisericii. Dar exemplul părinților este hotărâtor după cum aflăm de la Sf. Ap. Pavel (II Timotei 1,5); „Îmi aduc aminte de credința ta neprefăcută, care, precum s-a sălășluit întâi bunica ta Eunichi, tot așa, sunt încredințat, ca și întru tine”.

Pe lângă datoriile spirituale, față de copii, familia are îndatoriri de ordin material pentru a preveni comiterea unor fapte antisociale datorită unor lipsurilor materiale. Asigurarea adăpostului, a hranei și a îmbrăcăminte este o obligație a părinților (II Corinteni 12, 14), neîndeplinirea acestei datorii echivalând, în concepția paulină, cu apostasia: „dacă însă cineva nu poartă grija de ai săi și mai ales de casnicii săi, s-a lepădat de credință și este mai rău decât necredincios”. (Timotei 5, 8).

Bunele raporturi în familie sunt condiționate și de îndeplinirea datoriilor copiilor față de părinți, așa cum îndeamnă porunca a V- a din Decalog citată de Mântuitorul ca prima datorie a copiilor față de părinți: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie ție bine și să trăiești mulți ani pe pământ”. (Efeseni 6, 2). Abaterea de la aceasta porunca

⁸ Pr.prof. P. Semen, **Familia creștină azi- perspective misionare și ecumenisme**, în vol. **Familia creștină azi**, p. 85.

duce la anularea demnității morale a familiei. O altă datorie este ascultarea și supunerea firească față de părinți, în Domnul „căci aceasta este cu dreptate” (Efeseni 6, 1) și „bine plăcut Domnului”(Coloseni 5, 20).

Și prin aceasta se realizează armonia și comuniunea familială în care se reflectă armonia și comunicarea Tri-Personală a Dumnezeirii.

Învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli cu privire la familie, constituie un adevărat cod moral creștin care reglementează raporturile dintre membrii familiilor.

Un alt mare scriitor și pedagog creștin a fost Sf. Vasile cel Mare, care întregeste în adevăr pedagogia Sf. Ioan Gură de Aur. Dacă Sf. Ioan trimite pe copii în școlile mănăstirești, „școlile virtuții”, Sf. Vasile, rânduiește locul și rostul lor în mănăstire. În Regulile pe larg, mai ales, îi sfătuiește pe monarhi, să primească pe lângă mănăstiri pe copiii orfani și pe cei aduși de bunăvoie de părinți pentru a primi o educație pioasă și-i învață cum să se poarte cu aceștia.

Familia este microbiserica unde cei doi pot da naștere celui de-al treilea, este o celulă a societății și a Bisericii. După cum există intercomuniune între familie și societate tot așa există intercomuniune între familie și Biserica lui Hristos, iar rolul familiei creștine în educația creștină, în conștientizarea de fiu al lui Dumnezeu este o realitate biblică, de istorie bisericească de la începutul Bisericii până în vremea noastră, indiferent de contextul socio-politic dat.

De asemenea, familia este locul educației religioase prin cuvântul Scripturii, prin rugăciunile prin care omul se adresează lui Dumnezeu, dar și prezența icoanei în familia ortodoxă care ca și Scriptura ne aduce aminte de toate prototipurile și suntem duși în prejma lor, făcându-se prezentă, existența lor prin har și deschizându-ne perspective redescoperirii lumii transfigurate prin lumina lui Dumnezeu.

Familia este esențială pentru creșterea Bisericii în lume, pentru răspândirea credinței în lume, în spațiu, dar și în durata temporală prin transmiterea din generații în generații a mesajului evanghelic mântuitor, acesta întrucât, credința se învață, se practică și se transmite numai dinlăuntrul unei comunități creștine care este constituită din familii. Biserica se extinde în timp și spațiu prin familia creștină⁹.

⁹ Pr.lector Mihai Vizitiu, **Familia în învățătura Mântuitorului și a Sf.Apostoli**, în **vol.cit.**, p. 4.

Prezența copiilor în familie intensifică iubirea și extinde aria comuniunii în această „biserica mică”. În alcătuirea ei tri-dimensională: soț, soție, copii - fiecare cu chemarea și cu rosturile lui, dar formând o unitate deplină, familia are un rol important în lucrarea misionară a Bisericii. În veacul apostolic multe biserici au luat ființă în sânul unor familii, Noul Testament, menționând Biserici precum: cea din casa Lidiei din Filip (F.Ap.16, 15, 31-34); cea din lui Acvila și Priscila (I Corinteni 16, 19), constituind astfel focare ale răspândirii și credinței și învățaturii creștine.

Familiile creștine au fost adevărate școli de formare religios-morală devenind astfel instituții sfinte și sfințitoare prin puterea harului lui Hristos¹⁰.

Un rol deosebit de important au avut alături de familie, școlile catehumenilor înființate prin sec. II, la îndemnul preoților și școlile cateheților precum o pregătire mai temeinică și cultivarea evlaviei la viitorii creștini, ce au ținut până în sec. V, când au fost înlocuite cu cele mănăstirești.

Sf. Ioan Gură de Aur îi considera pe părinți – adevărați artiști care urmăresc realizarea unei opere de artă și îi îndeamnă pe părinți ca educația integrală, unitară să privească atât educația trupului, pentru a fi bun suport a spiritului, cât și educația sufletului.

IV. Familia, Școala, Biserica – factor educațional

Educația este o artă, ea este arta cea mai nobilă și cea mai bună (MGL VIII, col.500). „Arta mai mare ca educația nu există” (MGLVIII, col. 584) deoarece, toate celelalte arte au în vedere un folos în lumea de aici, pe când educația se săvârșește în vederea celei viitoare (MGLVIII, col. 501).

Am arătat strânsa legătură ce există între familie și școală, care se găsea de cele mai multe ori pe lângă sau în cadrul Bisericii, atât în epoca vechilor evrei, cât și în timpul Mântuitorului Iisus Hristos și a Apostolilor Săi, ca de altfel, și în vremea marilor părinți și scriitori bisericești, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur. Aceștia din urmă au lăsat moștenire idei pretențioase în domeniul educației atât în familie cât și în rândul școlilor înființate pe lângă mănăstiri.

¹⁰ Sf. Ioan Gură de Aur, **Omilii la Facere**, I, trad., introducere indicii și note de pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1978, p. 178.

Dacă în antichitate, sistemele de educație au variat după caracterul politic al societății, dând o importanță deosebită educației fizice, în evul mediu – viața socială și politică era stăpânită și influențată de religie – de creștinism, sistemul de educație cultiva cu precădere psihicul, neglijând fizicul.

Școlile parohiale, mănăstirești și eparhiale și palatone înființate de Carol cel Mare (768-814) aveau un caracter religios. În ele nu se pregătea numai personalul religios, ci orice om cult al vremii. Nu erau altfel de școli, cu altfel de cultură decât religioasă. Deviza lui Carol cel Mare era: „un singur stat și o singură biserică”¹¹.

Chiar și mai târziu, când în locul școlilor eparhiale – prin secolul al XII-lea, încep să se înființeze universitățile (Universitatea din Paris – 1200, cea mai renumită), cultura din universități avea tot un pronunțat caracter religios. Aproape toți profesorii erau și teologi. Societatea vremii influența viața creștinului, prețuia mântuirea sufletului și nu numai dezvoltarea fizicului.

Familia exercita o influență mare și salutară în educație pentru ca:

a) Numai în familia creștină există atmosfera de iubire și de credință.

Numai aici iubirea și credința nu sunt doar învățate, ci intuite și exercitate. „Credința și iubirea, zice Pestalozi în „Leonard și Gertuda”, nu se cultiva prin vorbe aspre și simple fundamente ale vieții interne, ci prin faptul viețuirii în iubire și în credință”¹².

b) Educația în familie realizează un echilibru în dezvoltarea forțelor întrucât „pune în același timp în mișcare mintea, inima și mâna” – spunea vestitul pedagog Pestalozzi. Școala continuă educația familială și este firesc să fie astfel, deoarece evoluția forțelor individuale începe când copilul nu poate fi separat de părinții săi, pentru a fi dat apoi școlii.

Întrucât educația în familie e bună, adică se conformează legilor naturale ale ființei omenești, ea trebuie să servească de baza educației școlare. „Punctele esențiale se încep prin tot ce au învățat copiii prin tot ce au de dezvoltat mai departe. Învățătorul nu are decât să clădească mai departe cu îngrijire acele elemente”¹³.

¹¹ N.G. Enescu, **Istoria pedagogiei**, ediția a II-a, p. 18-19.

¹² G.G. Antonescu, **Pestalozzi și educația poporului**, ediția a II-a, tipografia Jackey-Club, 1992, p. 123.

¹³ **Ibidem**, p. 128.

După cum am văzut de-a lungul veacurilor, a existat o strânsă legătură între familie, școala și biserica – legătura ce exista și astăzi și care a salvat de multe ori comorile spirituale ale antichității, operele artistice, scrierile filozofice și literare în vremurile grele prin care a trecut omenirea.

În mănăstirile Bisericii s-au copiat și s-au păstrat manuscrisele nu numai creștine, dar și cele ale lumii antice. Călugării îi învățau pe copii scrisul, cititul și socotitul într-o vreme în care statul nu avea și preocupări culturale.

Cartea și cultura popoarelor europene începe cu creștinarea lor. Toate popoarele europene și-au început literatura și cultura prin scrieri creștine inițiate și inspirate de Biserică.

Școala este casa culturii, instituția clasică în care se formează ideile, se cultivă spiritul și dospește cultura. Până în pragul vremurilor moderne, statul n-a avut nici o legătură cu școala. În schimb Biserica a făcut din școală unul din scopurile ei inițiale întrucât ea nu-și poate îndeplini misiunea, decât prin învățătură. Dovadă sunt numeroși bărbați de știință, crescuți în aceste școli și îmbrăcați în strae preoțești sau călugărești. Mulți dintre ei sânt și printre cei dintâi descoperitori: călugărul Alcuin, în vremea lui Carol cel Mare, care organizează învățământul Franței; Chiril și Metodie, întemeiază alfabetul chirilic, călugărul Roger Bacon (1294) e părintele opticii moderne. Exemplele pot continua. Astfel, sub influența creștină se realizează picturile creștine lui Rafael, Leonardo da Vinci și Murillo, operele poetice ale lui Dante și Shakespeare și cele muzicale ale lui Bach, Mozart și Beethoven.

Biserica și Evanghelia lui Hristos au adus în toate veacurile și tuturor neamurilor, cele mai mari și prețioase servicii cultivării spiritului. Neamul românesc a desprins lumina cărții și calea mântuirii în lumina Evangheliei. În mare parte istoria culturii române este istoria Bisericii străbune și invers, istoria Bisericii este istoria culturii noastre.

Din munca bisericilor și mănăstirilor cu vlădici, preoți și călugări vestitori de învățătură creștină apar primele cărți, manuscrise și tipărite primele tipografii, primele școli, primele bucoavne (abecedare), primele cazanii, primele cărți românești de învățătură, primele pravile și primele așezăminte sociale. Psaltirea scheiană, Codicele Voronețiană, tipăriturile ieromonahului Macarie în secolul XVI, în timpul lui Radu cel Mare, apoi tipăriturile deaconului Coresi de la Brașov; primele școli

apar în secolul XV(Braşov 1495), academia domnească de la Biserica „Trei ierarhi” – 1664, Colegiul Sf. Sava – 1679, cea dintâi bucovană de la Balgrad (Alba Iulia 1669), spitalele Colţea, Sf. Pantelimon din Bucureşti, Sf. Spiridon din Iaşi, au fost organizate de Biserică.

În biserici şi mănăstiri s-au înfiinţate primele şcoli, primul nostru învăţământ şi primele noastre biblioteci pentru pregătirea preoţilor şi călugărilor, a pisanilor domneşti a caligrafilor, constructorilor, pictorilor, tahigrafilor, a medicilor şi a diferitelor meserii şi aşa că putem spune, că de aici începe cultura română.

Exista aşadar o legătură interdependentă între Familie, care începe educaţia, Şcoală, care o continuă şi Biserica, ce o desăvârşeşte spiritual, moral şi o coordonează spre o bună orientare în lume. Sunt trei mari factori educaţionali şi îndrăznim să facem analogia cu Sf. Treime: Tatăl – Familia, Fiul – Şcoala şi Sf. Duh – Biserica.